

Kocsis Imre

BIBLIKUS RENEZÁNSZ A KATOLIKUS EGYHÁZBAN

**A BIBLIA OLVASÁSA ÉS
ÉRTELMEZÉSE A II. Vatikáni
Zsinat útmutatása
és egyéb hivatalos
megnyilatkozások
fényében**

A II. Vatikáni Zsinat fontos mérföldkő a Katolikus Egyház Bibliához való viszonyulását illetően. A Szentírás kiemelkedő jelentősége persze korábban is kétségen kívül állt, ám ez a mindennapi vallásos gyakorlatban nem mutatkozott meg igazán, s a Biblia tanulmányozása is gyakran meglehetősen egyszerű keretek között történt. A zsinat után viszont a katolikus szentírás-tudomány olyannyira virágzásnak indult, hogy számos katolikus tudós nemzetközi elismerésre tett szert, s a Szentírásnak lelki céllal történő olvasása, akár közösségileg (bibliakörökben), akár egyénileg, természetes valósággá vált a hitüket gyakorló, elkötelezett katolikus hívek többsége számára. Ugyanakkor újra meg újra kérdések is megfogalmazódtak arra vonatkozólag, hogyan is kell a Szentíráshoz helyesen viszonyulni. Vajon a történetkritikai módszernek alkalmazása nem egy protestáns értelmezési gyakorlat könnyed átvétele?¹ Egyáltalán összeegyeztethető-e a hittel a tudományos módszerek alkalmazása, hiszen e módszerek alapján egyes tudósok meglehetősen szélsőséges álláspontra jutottak olyan fontos hitbeli témákkal kapcsolatban, mint Jézus szűzi fogantatása, feltámadása és istenfiúsága? Nem volna elegendő a Szentírásnak olyan olvasata, amelyben a hívő ember egyszerűen hatni hagyja a szöveget? Ezek és ezekhez hasonló kérdések vezettek oda, hogy a Katolikus Egyház felelős testületei hivatalosan is állást foglaltak a Biblia olvasásával és értelmezésével kapcsolatban. Értekezésemben ezekről kívánok áttekintést nyújtani. Kiindulópontként a II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* kezdetű dogmatikai konstitúcióját veszem, hiszen ez jelölte ki az alapirányt, amelyet a későbbi megnyilatkozások is követnek. A zsinat utáni útmutatások nem mások, mint a *Dei Verbum*-ban lefektetett alapelvek kibontakoztatásai.

¹ Tudvalevő, hogy protestáns körökben már hosszú ideje ismerték ezt a módszert.

A II. Vatikáni Zsinat *Dei Verbum* kezdetű apostoli konstitúciója

A *Dei Verbum* – más néven *Dogmatikus konstitúció a kinyilatkoztatásról* –, amelyet 1965. november 18-án fogadtak el hivatalosan, hat fejezetből áll.² Bennünket közelebről a 3. fejezet érdekel, hiszen a szentírás-magyarázat alapelveit ott találjuk lefektetve. A 3. fejezet három egységből tevődik össze: az első, amely a sugalmazásról szól, és a harmadik, amely Isten leereszkedését hangsúlyozza, keretként veszi körül a Szentírás magyarázatára vonatkozó irányelveket. Már ez a felépítés is sokat mondó. Az első egység tudatosítja: a Biblia értelmezésénél szükségszerű annak szem előtt tartása, hogy az Ó- és az Újszövetség minden könyvét a Szentlélek sugalmazására írták le.³ A sugalmazás tényéből fakad, „hogy amit Isten a mi üdvösségünkre le akart íratni a szent iratokban, azt a Szentírás könyvei biztosan, hűségesen és tévedés nélkül tanítják”.⁴ Ám a sugalmazás nem gépies irányítást jelent. „A szent könyvek megírására Isten embereket választott ki, akiket erejük és képességeik birtokában úgy használt föl, hogy miközben bennük és általuk Ő maga cselekedett, mint valódi szerzők mindazt, de csak azt foglalják írásba, amit Ő akar.”⁵

A fejezet befejező egysége éppúgy fontos a Szentírás értelmezésére vonatkozólag. A zsinati dokumentum „az örök Bölcsesség csodálatos leereszkedését” hangsúlyozza, s ezzel azt a tényt tudatosítja, hogy a Szentírásban Isten emberi nyelven fejezte ki magát, s így „igazodott hozzánk beszédmódjával”.⁶ Ezzel összefüggésben a konstitúció a megtestesülés misztériumával von párhuzamot: „Isten emberi nyelveken kifejezett igéi ugyanis hasonlóvá váltak az emberi beszédhez, amint egykor az örök Atya Igéje a gyöngye emberi test fölvételével hasonlóvá vált az emberekhez.”⁷

Az elmondottakból jól kivehető a konstitúciót átható alapmeggyőződés, amelyet mindenképp szem előtt kell tartanunk, ha a Bibliához helyesen akarunk közeledni, s a Bibliát helyesen akarjuk magyarázni. Ez az alapmeggyőződés röviden így adható vissza: a Szentírás Isten kezdeményezésére jött létre emberek aktív közreműködésével. Másképp megfogalmazva: a Szentírás Isten szava emberi nyelven.

A kifejezetten szentírás-magyarázatra vonatkozó központi részben éppen az imént hangsúlyozott alapelv a kiindulópont: mivel Isten a Szentírásban emberek által

² A fejezetek témái: a kinyilatkoztatás – az isteni kinyilatkoztatás továbbadása – a Szentírás isteni sugalmazottsága és a Szentírás magyarázata – Ószövetség – az Újszövetség – a Szentírás az Egyház életében. A dokumentumra a hivatalos magyar fordítás alapján hivatkozom. Vö. II. Vatikáni Zsinat: *Dei Verbum, Dogmatikus konstitúció a kinyilatkoztatásról*, Ford. KELEMEN Vendél és DIÓS István, in DIÓS István (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat dokumentumai*, Budapest, Szent István Társulat, 2000, 427–441. Ebben a kötetben, a 407–425. oldalakon, a konstitúció előkészítésének és megvitatásainak történeti körülményeiről is bőséges információt kapunk. Vö. még PRIOR, Joseph G.: *The Historical Critical Method in Catholic Exegesis*, Roma, Editrice Pontificia Gregoriana, 1999, 129–159.

³ A katolikusok a „sugalmazás” szóval jelölik azt a valóságot, amelyet protestáns szóhasználatban „ihletésnek” neveznek. Ugyanakkor az „inspiráció” főnév használata is elfogadott, katolikus és protestáns körökben egyaránt.

⁴ Diós: i. m., 433.

⁵ Uo.

⁶ Uo., 434.

⁷ Uo., 434–435.

emberi módon beszélt, a Biblia értelmezőjének azt kell vizsgálnia, hogy a szent írók szavain keresztül milyen üzenetet kívánt közölni az Isten. Hogyan történjék mindez? E tekintetben két fontos alapelvet találunk lerögzítve. A konstitúció először is azt hangsúlyozza, hogy a vizsgálat során nagy hangsúlyt kell fektetni az iratok irodalmi műfajának meghatározására. Mindegyik könyvben az üdvösségre irányuló igazság fejeződik ki, de a különböző irodalmi műfajoktól (történeti, prófétai, költői stb.) függően más-más módon. Ugyancsak figyelemmel kell lenni a keletkezési korban szokásos beszédmódokra, kifejezési formákra és társadalmi érintkezési gyakorlatokra. A szentírás-magyarázat első alapvető követelményét ez a mondat összegzi: „A magyarázónak tehát azt az értelmet kell keresnie, melyet a szent szerző az adott körülmények között a maga korának és kultúrájának megfelelően, az akkori irodalmi műfajok segítségével akart kifejezni és fejezett ki.”⁸

A szentírás-magyarázatra vonatkozó másik lényeges alapelv: „Mivel pedig a Szentírást ugyanazon Szentlélek segítségével kell olvasni és magyarázni, mint akinek sugalmazására készült, a szent szövegek helyes értelmezésénél ugyanilyen gondnal kell szemmel tartani a teljes Szentírás tartalmát és egységét, figyelembe véve az egész Egyház élő hagyományát és hit analógiáját.”⁹ Az idézett mondat tudatosítja: a magyarázónak „azonos hullámhosszra” kell lépnie a bibliai könyvek egykori szerzőivel. Ez pedig csakis a Szentlélek által lehetséges. A Szentlélek, aki a szerzőt az irat elkészítésekor vezette, teszi lehetővé, hogy a mai bibliaolvasó és bibliaértelmező valóban Isten üzeneteként fogja fel a leírtakat.

De mit is jelent a Szentlélek segítsége a Szentírás értelmezésénél? Nyilván nagyon fontos a Szentléleknek való megnyílás: annak kérése, hogy ő világosítsa meg értelmünket. Ám a dokumentum ennél többet sugall. Ha egyszerűen csak a Szentlélekre hivatkozunk, mindig fennáll a szubjektivizmus veszélye. Éppen ezért fontos ahhoz igazodni, amiben a Szentlélek működése konkrétan fogható: ez pedig a Szentírás egésze, az Egyház hagyománya és a hit analógiája. Isten üdvözítő terve a Biblia egésze alapján tárul fel, ezért az egyes részeket sohasem radikálisan elkülönítve, hanem a Szentlélek által létrehozott nagy egységben, a Biblia egészét szem előtt tartva kell magyarázni. Mivel a Szentlélek alapvetően az Egyház Lelke, ezért a szentírás-magyarázat során nem lehet eltekinteni az Egyház élő hagyományától. Végül figyelembe kell venni a „hit analógiáját”. Ez a kifejezés voltaképp a Róm 12,6-ból való. Ebben a versben Pál apostol azt írja, hogy a prófécia karizmáját a „hit mértéke” szerint kell gyakorolni, ami nem jelent mást, mint összhangban lenni a keresztyén hittel. Így ez az utolsó szempont, „a hit analógiája” szorosán kapcsolódik az előző kettőhöz, hiszen a keresztyén hittartalom a Szentírás egésze és az Egyház teológiai hagyománya alapján tárul fel előttünk.

Említést érdemel a konstitúció utolsó, hatodik fejezete is, amelyben a Szentírásnak az Egyház életében betöltött szerepéről van szó. „Az Egyház mindenkor tisztelte a Szentírást, mint magát az Úr testét is, az élet kenyerét ugyanis, főleg a szent

⁸ Uo., 434.

⁹ Uo.

liturgiában, mind Isten ígéjének, mind Krisztus testének asztaláról szüntelenül veszi és nyújtja a híveknek. Az isteni írásokat a Szent Hagymánnyal együtt mindig hite legfőbb szabályának tartotta és tartja...¹⁰ Ebből kifolyólag a Szentírás az Egyház életének és tevékenységének minden mozzanatában kiemelkedő szerepet kell, hogy betöltsön. A Biblia tanulmányozása legyen a „hittudomány lelke”.¹¹ Az igehirdetésben és a katekézisben is a Szentírásnak kell adni az első helyet. Emellett minden katolikus hívó számára lehetővé kell tenni a Szentírás személyes megismerését és olvasását. Erre a személyes olvasásra a Zsinat nyíltan is buzdít.

„Szívesen folyamodjanak tehát magához a Szent Szöveghez, akár az Isten szavában bővelkedő szent liturgia közvetítésével, akár lelkiolvasmányképpen, akár megfelelő biblia- magyarázatok és egyéb segédeszközök által, melyek az Egyház főpásztorainak jóváhagyásával és gondoskodásából korunkban dicséretesen terjednek mindenfelé. Arról azonban ne feledkezzenek meg, hogy a Szentírás olvasását imádságnak kell kísérnie, így lesz belőle beszélgetés Isten és ember között.”¹²

A Pápai Bibliikus Bizottság dokumentuma: Szentírásmagyarázat az Egyházban

A Pápai Bibliikus Bizottság a Hittani kongregációhoz rendelt testület, amely kiválasztott szaktudósokból áll, s a Szentírás értelmezésével összefüggő kérdésekkel kapcsolatban ad útmutatásokat. 1993-ban olyan dokumentumot jelentetett meg, amely teljes egészében a szentírás-magyarázat módszertanával foglalkozik.¹³ A dokumentum létrejöttének hátterében részben a történetkritikai módszernek olykor nagyon egyoldalú használata, részben a Szentírás tudományos megközelítésével szemben megmutatózó fenntartások állnak.¹⁴

¹⁰ Uo., 438.

¹¹ Uo., 440.

¹² Uo., 440–441.

¹³ A dokumentumot először francia nyelven publikálták: *L'interprétation de la Bible dans l'Église*, Città del Vaticano, Libreria Editrice Vaticana, 1993. Persze hamarosan egyéb nyelveken (olasz, angol, német stb.) is közzétették. A magyar fordítás csak 1998-ban látott napvilágot: PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: *Szentírásmagyarázat az Egyházban*, Ford. SZÉKELY István, Budapest, Szent Jeromos Bibliatársulat, 1998. A dokumentum bővebb ismertetéséhez és kiértékeléséhez vö. KREMER, Jakob: A Biblia értelmezése az Egyházban. Szélgjegyzetek a Pápai Biblia Bizottság legújabb dokumentumához, *Mérleg*, XXXI. Évfolyam, 1995/1, 45–63; PRIOR: i. m., 229–289; WILLIAMSON, Peter S.: *Catholic Principles for Interpreting Scripture: A Study of the Pontifical Biblical Commission's The Interpretation of the Bible in the Church*, Roma, Editrice Pontificio Istituto Biblico, 2001.

¹⁴ Nem titok, hogy a dokumentum létrejöttéhez a Hittani Kongregáció akkori prefektusa és a Pápai Bibliikus Bizottság elnöke, Joseph Ratzinger adta az ösztönzést. Ratzinger korábban az egyik amerikai konferencián határozott kritikát fogalmazott meg a történetkritikai módszer egyoldalú használatával szemben. Vö. RATZINGER, Joseph: *Biblical Interpretation in Crisis: On the Question of the Foundations and Approaches of Exegesis Today*, in NEUHAUS, Richard John (ed.): *Biblical Interpretation in Crisis: The Ratzinger Conference on Bible and Church*, Grand Rapids, Eerdmans Publishing Company, 1984, 1–24. Az előadás, illetve a tanulmány tartalma német nyelven is megjelent: RATZINGER, Joseph: *Schriftauslegung im Widerstreit: Zur Frage nach Grundlagen und Weg der Exegese heute*, in UA (Hg.): *Schriftauslegung im Widerstreit* (QD 117), Freiburg, Herder, 1989, 15–44.

A dokumentum hosszasan és nagy nyitottsággal ismerteti és értékeli a manapság alkalmazott tudományos módszereket: történetkritikai módszer; az irodalmi elemzés különböző formái; kánoni megközelítés; hatástörténeti vizsgálódás; a humán tudományok, vagyis a szociológia, a kulturális antropológia és a pszichológia segítségével történő vizsgálat; feminista megközelítés. Figyelemre méltó, hogy a Pápai Biblikus Bizottság az imént említett módszerek közül egyiktől sem zárkózik el mereven, de azt is nyíltan kimondja, hogy egyiküket sem szabad kizárólagosnak tekinteni. Mind-egyiknek vannak értékei (vagy legalábbis ösztönző elemei) és határai. A sokak által vitatott történetkritikai módszerre vonatkozólag nyíltan ki van mondva, hogy alkalmazása nélkülözhetetlen, ám nem léphet fel abszolút igényvel. Szükséges, hogy egyéb módszerekkel kiegészítsék.¹⁵ Csak egyetlen magyarázati formával szemben fogalmazódik meg teljes elutasítás, éspedig a fundamentalista olvasattal szemben, amely mereven ragaszkodik a szöveg betűjéhez, és eleve kizár minden kritikus kérdést és kutatást. Ennek a megközelítésnek az az alapvető hibája, hogy „képtelen elfogadni a megtestesülés teljes igazságát”. „Nem akarja elismerni, hogy Isten sugalmazott igéje emberi nyelven fejeződött ki, és az isteni sugalmazás hatására emberi szerzők írták le, akiknek képességei és adottságai korlátozottak voltak.”¹⁶

A dokumentum hermeneutikai kérdésekkel is foglalkozik, s ennek összefüggésében a sugalmazott Írásnak a szentírás-magyarázó által keresendő értelméről, illetve értelmeiről is szó esik. E tekintetben főképp a *sensus litteralis*, azaz szó szerinti (vagy litterális) értelem és a *sensus spiritualis*, azaz lelki (vagy spirituális) értelem emelhető ki. A szó szerinti értelem nem más, mint az az értelem, amelyet a szerző a közvetlen olvasóknak kifejezésre akart juttatni.¹⁷ A lelki értelem lényege pedig ez: olyan értelem, „amelyet akkor fejeznek ki a szentírási szövegek, ha azokat a Szentlélek hatása alatt, Krisztus húsvéti misztériumának s a belőle következő új életnek az összefüggésében olvassuk”.¹⁸ A *sensus litteralis* és a *sensus spiritualis* megkülönböztetésével a Pápai Biblikus Bizottság határozottan szembehelyezkedik a történetkritikai kutatás azon irányzatával, amely szerint a Biblia szövegeinek csupán egyetlen értelme lehet. Álláspontjának alátámasztásaként a Bizottság részben az ókori és középkori hagyományra, részben a nyelvtudományok és a filozófiai hermeneutikák újabb meglátásaira hivatkozik,¹⁹ s bizonyára a II. Vatikáni Zsinat azon követelményének is meg akar felelni, miszerint a bibliakutatás során az egész Szentírás egységét is szem előtt kell tartani. A lelki értelem ugyanis alapvetően az Ószövetséggel kapcsolatos: arra a „beteljesedésre” vonatkozik, amely folyamatosságot és egy magasabb szintre történő átlépést egyaránt magában foglal.²⁰

¹⁵ Pápai Biblikus Bizottság: i. m., 11 és 16.

¹⁶ Uo., 42.

¹⁷ Uo., 49.

¹⁸ Uo., 52.

¹⁹ Uo., 48–49.

²⁰ Uo., 52. A dokumentumban szóba kerül még az ún. *sensus plenior*, amely azonban szoros kapcsolatban áll a *sensus spiritualisszal*. Vö. Uo., 53–54.

Szót ejthetünk még arról, miben határozza meg a szóban forgó dokumentum a katolikus szentírás-magyarázat sajátos jellemzőjét. A katolikus exegézist nem valamilyen különleges tudományos módszer használata jellemzi, hiszen alapvetően nyitott minden olyan tudományos módszer felé, amely a fentebb említett értelem meghatározását segíti. „Jellemzője, hogy tudatosan követi az Egyház élő hagyományát, amelynek legfőbb célja megőrizni a kinyilatkoztatást, úgy, amint arról a Biblia tanúskodik... Így a magyarázata folytonosságban marad azzal az értelmezési dinamikussal, amely magában a Szentírásban kezdődik és az Egyház életében folytatódik.”²¹

Ebben a dokumentumban is szó esik a Szentírásnak az Egyház életében betöltött szerepéről, s itt is hangsúlyos a Biblia személyes olvasása:

„A Lélek természetesen megadatik az egyes keresztényeknek, férfiaknak és nőknek is, úgy, hogy »lángol a szívük« (vö. Lk 24,32), amikor imádságuk konkrét személyes életükhöz kapcsolódik és imában teszik magukévá a Szentírást... Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy egy ilyen szentírásolvasás sohasem tisztán egyéni, mert a hívő az Írást mindig az Egyház hitén belül olvassa és értelmezi, majd utána olvasásának gyümölcsét átadja a közösségnek, s így a közös hitet gazdagítja.”²²

Külön említésre méltó a Szentírás aktualizálására vonatkozó útmutatás. Aktualizálásra azért van szükség, mert a Biblia szövegeit elmúlt korok helyzetinek hatása alatt és elmúlt korok nyelvén fogalmazták meg. Fontos tehát, hogy a jelen helyzetünkre vonatkoztassuk, és mai nyelvre átültetve tegyük őket érthetővé kortársaink számára.²³ Az önkényes eljárások elkerülése végett az aktualizálásnak mindig a szöveg helyes egzegézisen kell alapulnia, amely annak megállapítására törekszik, hogy mit akart a szerző a közvetlen olvasók számára közölni. A feladat éppen abban áll, hogy ezt az alapüzenetet igyekezzünk a mai helyzetre alkalmazni.²⁴ A dokumentum a hermeneutika tudományára hivatkozva három lépést javasol az aktualizáláshoz:

„1/ az ígét egy adott helyzetben hallgatjuk; 2/ kiválasztjuk a jelen helyzetnek azokat a vonatkozásait, amelyeket a bibliai szöveg megvilágít vagy kérdésessé tesz; 3/ a bibliai szövegek értelmi gazdagságából kikeressük azokat az elemeket, amelyek alkalmasnak látszanak a jelen helyzet pozitív átalakítására, összhangban Isten üdvözítő akaratával Krisztusban.”²⁵

²¹ Uo., 55.

²² Uo.

²³ Uo., 79–80.

²⁴ Uo., 81.

²⁵ Uo.

XVI. Benedek pápa *Verbum Domini* kezdetű apostoli buzdítása

Az apostoli buzdítás, amely 2010-ben jelent meg több nyelven is, a 2008-ban megtartott püspöki szinódus meglátásait összegzi.²⁶ Alapvetően Isten Igéjének az Egyház belső életében és missziójában betöltött szerepéről szól, s ennek összefüggésében mind a Szentírás tudományos magyarázatáról, mind a Szentírás lelki célból történő rendszeres olvasásáról szó eszik.²⁷

Különösen azok a részek érdemelnek figyelmet, amelyekben XVI. Benedek nyomatékosan tudunkra adja, hogy a Zsinat által meghatározott minden alapelvet komolyan kell venni. Egyfelől annak az értelemnek feltárására kell törekedni, amelyet a szerző a keletkezés idején kifejezésre akart juttatni, másfelől – a „Biblia isteni természetének”²⁸ szemmel tartása érdekében – figyelemmel kell lenni a Szentírás egységére, az Egyház hagyományára és a hit analógiájára. A szerző szándékának kutatása a történetkritikai módszerrel történik, a többi fentebb említett szempont alkalmazását teológiai módszernek nevezi a pápa.²⁹ „Csak akkor lehet beszélni teológiai egzegézisről, a Szentírás megfelelő egzegéziséről, amikor a kétfajta módszert, tudniillik a történetkritikai és a teológiai módszert egyaránt alkalmazzák.”³⁰

A pápa óva int attól, hogy a magyarázó egyfajta semleges álláspontot igyekezzen képviselni, és a bibliai szövegekhez „közömbös” olvasóként közeledjen.

„A hit hermeneutikájának hiánya a Szentírás esetében nem légtüres teret jelent; a helyére elkerülhetetlenül belép egy másik hermeneutika, egy pozitivista *szekularizált hermeneutika*, melynek kulcsa az a meggyőződés, hogy az isteni valóság nem jelenik meg az emberi történelemben. E hermeneutika szerint amikor úgy tűnik, hogy valami isteni elem jelent meg, azt másképp kell értelmezni, emberi keretek közé kell szorítani.”³¹

Ennek összefüggésében XVI. Benedek a hit és az ész korrekt kapcsolatára utal:

„A szentírásmagyarázat két szintjének egysége *összhangot tételez föl a hit és az ész között*. Egyrészt olyan hitre van szükség, mely megfelelő kapcsolatot tartva a becsületes

²⁶ A magyar fordítás 2011-ben készült el: XVI. BENEDEK: *Verbum Domini*, Ford. Diós István, Budapest, Szent István Társulat, 2011.

²⁷ Szentírás-magyarázati alapelvek XVI. BENEDEK Názáreti Jézusról írt háromkötetes könyvének bevezetőjében is nagy hangsúllyal jelennek meg. Ám ez a mű nem tanítóhivatali megnyilatkozás. A Jézusról írt könyv első kötetének bevezetésében a szerző nyíltan kimondja: „ez a könyv semmiképpen sem tanítóhivatali aktus, hanem csupán »az Úr arca« (vö. Zsolt 27,8) személyes keresésének kifejeződése részemről. Így mindenki szabadon ellentmondhat nekem. Mindössze a rokonszenvnek azon megelőlegését kérem az olvasóktól, amely nélkül nem létezik semmilyen megértés.” *A Názáreti Jézus*, 1. kötet, Budapest, Szent István Társulat, 2007, 18. A könyv második kötete 2011-ben, a harmadik pedig 2013-ban jelent meg.

²⁸ XVI. BENEDEK: *Verbum Domini*, 44.

²⁹ A XVI. Benedek által említett teológiai módszer nagyjából megfelel annak, amelyet a biblikus szaktudományban kánoni megközelítésnek és hatástörténeti vizsgálatnak neveznek.

³⁰ Uo., 45.

³¹ Uo., 46.

ésszel, soha nem torzul hiszékenységgé, mely a Szentírással kapcsolatban pártolná a fundamentalista olvasatokat. Másrészt olyan észre van szükség, mely a Bibliában föllelhető történeti elemek kutatása közben nyitottnak bizonyul, és nem utasít el a priori mindent, ami felülmúlja a saját határait.”³²

A hit és az ész helyes kapcsolata lehetővé teszi, hogy a Szentírás értelmezése során elkerüljünk két szélsőséget: az egyik a pozitivisták szekularizált hermeneutika alkalmazása, a másik a fundamentalista értelmezés. Ez utóbbira vonatkozólag, a Pápai Bibliikus Bizottság fentebb említett dokumentumához hasonlóan, XVI. Benedek pápa is kijelenti: a fundamentalista olvasatok „nincsenek tekintettel a szent szöveg igazi természetére”, s ezért elutasítandók.³³

XVI. Benedek a Biblia benső egységének kérdésére is kitér. Elismeri az ezzel kapcsolatos nehézségeket, ugyanakkor kijelenti, hogy keresztény szempontból éppen Krisztus személye az egységesítő elem. Az Írások Krisztusban teljednek be, s ennek hármasság természetű van: folytonosság, szakítás, valamint beteljesítés és felülmúlás.³⁴ Az Ó- és Újszövetség kapcsolatát illetően szóba kerülnek a Biblia „sötét” lapjai is, amelyekben erőszakról és erkölcstelenségekről történik említés, úgy, hogy nincs kifejezett elítélés. A dokumentum ezt azzal magyarázza, hogy a „kinyilatkoztatás alkalmazkodik az egymástól távoli korszakok kulturális és erkölcsi színvonalához”.³⁵ Mindenesetre hiba lenne teljesen figyelmen kívül hagyni ezeket a problematikus szövegeket. Megértésükhöz persze józan szaktudásra van szükség, amely képes ezeket történelmi-irodalmi összefüggésükben olvasni, s egyúttal végső hermeneutikai kulcsként Jézus szeretet-parancsát megjelölni.³⁶

Ez a dokumentum az előző kettőhöz viszonyítva jóval részletesebben foglalkozik a Szentírásnak az Egyház életében betöltött meghatározó szerepével, s így a személyes bibliaolvasással is. E tekintetben különös hangsúlyt kap a *lectio divina*, amely az alábbi lépésekből áll: 1) *lectio*, amely nem egyszerűen csak olvasást jelent, hanem annak a tisztázását is, hogy a mi szöveg eredeti üzenete („mit mond a bibliai szöveg önmagában?). 2) *meditáció*, amelyben engedjük, hogy a szöveg megszólítson, és személyes üzenetet közvetítsen. 3) *oratio*, azaz imádság, amelyben válaszolunk Isten bennünket megszólító Igéjére. 4) *kontempláció*, amelyben a kapott kegyelem által Isten szemével tekintjük és értékeljük a dolgokat. 5) *actio*, vagyis önmagunk szeretetben történő odaajándékozása másoknak.³⁷

³² Uo., 48. Kiemelés a szerzőtől.

³³ Uo., 58. Kiemelés a szerzőtől.

³⁴ Uo., 54.

³⁵ Uo., 55.

³⁶ Uo., 56.

³⁷ Uo., 104.

Összegzés: a dokumentumokban feltáruló alapelvek

A hivatalos dokumentumok áttekintése után szabadjon azokat az alapelveket összegezni, amelyeket a bemutatott dokumentumok szerint a katolikus bibliamegközelítés során szem előtt kell tartani. A „megközelítés” szót azért használom, mert ez a kifejezés mind a tudományos értelmezést, mind pedig az aktualizálás vagy lelki elmélyülés célzatával történő olvasást magában foglalja. Úgy látom, hogy a tudományos magyarázatra és a jelenre vonatkozó, csoportos vagy egyéni olvasásra ugyanazok az alapelvek érvényesek. Amikor a „katolikus” megközelítés jellemzőiről beszélek, akkor ezt nem más keresztény felekezetektől való elhatárolódás szellemében teszem. Jól tudom, hogy a felsorolandó alapelvek egy része egyéb felekezetek bibliamegközelítésénél is meghatározó jelentőségű. Ugyanakkor vannak olyan szempontok, amelyekre a katolikusok nagyobb hangsúlyt helyeznek, s amelyeket így egyfajta megkülönböztető jegynek lehet tekinteni. Következzenek tehát az alapelvek.

1) A Biblia mind isteni, mind emberi jellegét szem előtt kell tartani.

Az emberi jellegre nyilván a tudományos értelmezésnél esik nagyobb hangsúly, hiszen a bibliatudós egyik főfeladata, hogy a szentírási könyvek keletkezési körülményeit, azaz a megírás indítékát, helyét és idejét feltárja, s egyben az irodalmi műfajok és formák megkülönböztetésére, valamint a kulturális és a nyelvi jellegzetességekre is figyeljen. Ám a bibliatudós sohasem feledkezhet meg arról, hogy az emberi adottságok kutatása nem önmagában álló tevékenység, hanem meghatározott célra irányul: arra, hogy a szövegben rejlő teológiai mondanivaló feltárulhasson. A szentírásmagyarázónak tehát azt az üzenetet kell keresnie és „felszínre hoznia”, amelyet Isten a mi üdvösségünk érdekében kijelenteni szándékozott.

Az „egyszerű” bibliaolvasás során jobban az isteni jellegre irányul a figyelem, hiszen az olvasó annak a felismerésére törekszik, hogy az írott igén keresztül mit üzen ma az Isten. Ám ez az aktualizáló szándék nem válhat a teljes szubjektivizmus áldozatává. Nem elég csak a belső impulzusokra és lelki élményekre alapozni, hanem kiindulópontként azt is tisztázni kell, hogy mint mond a szöveg önmagában, illetve milyen üzenetet közvetített az első olvasók felé.

2) A Szentírás egységét szem előtt tartani

A Szentírás egységének komolyan vétele nagy kihívást jelent a bibliatudós számára. Hiszen történeti és irodalmi szempontból tekintve a Biblia különböző korokban keletkezett, különböző irodalmi műfajokhoz tartozó és különböző jellemvonásokat hordozó iratok gyűjteménye. De teológiai szempontból is kimutathatók feszültségek, nemcsak a két főrész, az Ó- és Újszövetség között, hanem az egyes főrészekben belül is. Példának említem a kultusz eltérő megítélését a Pentateuchusban és a prófétai iratokban, illetve a Tóra értékelését a páli levelekben és Máté evangéliumában. Az Ó- és Újszövetség vonatkozásában főleg a nemzeti és egyetemes, valamint a földi és a transzcendens távlat feszültsége emelhető ki. Ha komolyan vesszük ezt az összetettséget, s a belőle fakadó feszültségeket, akkor a Biblia belső egységét nem tekinthetjük

merev módon. Tudomásul kell vennünk a sokszínűséget, vagyis az eltérő megközelítéseket, az eltérő hangsúlyokat, s esetenként az eltérő következtetéseket. A Biblia belső egységét nem az egyes könyvek teológiai egysíkúsága biztosítja, hanem a közös irányultságuk. Az ókori és középkori hagyomány a Krisztusra való irányultságban látja az egységesítő fonalat.³⁸ Figyelembe véve a *Dei Verbum* azon állítását, miszerint a Szentírás könyvei hűségesen közlik azt az igazságot, „amit Isten a mi üdvösségünkre le akart írni a szent iratokban”,³⁹ én inkább az üdvösségre való irányultságról beszélnék. Mindazonáltal az üdvösségen nemcsak a végső, beteljesedett valóságot értem, hanem az Istennel való élő közösséget a jelenben is. „Miután régen sokszor és sokféleképpen szólt Isten az atyákhoz a próféták által, ezekben a végső időkben a Fiú által szólt hozzánk, akit mindennek örökösévé tett, aki által a világot teremtette” (Zsid 1,1). A „szólt” (*elalészen*) ige kiterjedési köre nem szűkíthető szóbeli megnyilvánulásokra, hanem egyúttal az odafordulást és a közösségteremtést is magában foglalja. Isten a Fia, Jézus Krisztus által fordult teljesen és véglegesen az emberiség felé. Ám ennek a végleges odafordulásnak előzményei is voltak. Ha a végső valóságot igazán érteni akarjuk, akkor az előzményeket sem hagyhatjuk figyelmen kívül.⁴⁰ Ugyanakkor az előzmények önmagukban történő, elszigetelt tanulmányozása sem elegendő, hanem a részleges és előre mutató jelleget is tudatosítani kell, illetve arra a folyamatra is fel kell hívni a figyelmet, amely egy-egy téma későbbi átdolgozása és újraértelmezése révén jön létre. Főleg a *Pápai Bibliikus Bizottság* dokumentuma hangsúlyozza az újraértelmezés (*relecture*) fontosságát.⁴¹

A Biblia belső egységének figyelembevétele a személyes bibliaolvasás során is nehézségbe ütközhet. A keresztyény olvasó érthető módon az Újszövetséget részesíti előnyben, ám az sem tagadható, hogy ennek hátterében nem ritkán az Ószövetségtől való idegenkedés áll. Az Ószövetség világa sokak számára szokatlanak és távolinak tűnik, s jó néhány szöveg kifejezetten sérti az erkölcsi érzékenységüket. Erre a nehézségre, miként említettem, XVI. Benedek is utalt, sőt a Biblia „sötét lapjai” kifejezéstől sem riadt vissza.⁴² Nyilván a szaktudósok és a lelkipásztorok feladata, hogy segítséget nyújtsanak ezeknek a nehéz szövegeknek a megértéséhez. Persze az Ó- és Újszövetség összetartozására is újra meg újra fel kell hívniuk a figyelmet. Erre egyébként maga a liturgia is lehetőséget nyújt. A vasárnapi szentmiséken ószövetségi szövegek is felolvasásra kerülnek, s ezek – nyilván tudatos választás eredményeképpen – tartalmi összefüggésben állnak az evangéliumi szakasszal. Az igehirdető számára tehát adott a lehetőség annak tudatosítására, hogy az Ó- és Újszövetség szövegei között bőséges kapcsolódási pont van.

³⁸ Példaként álljon itt Szentviktori Hugó megállapítása: „Az egész isteni írás egyetlen könyvet alkot, és ez az egyetlen könyv Krisztus, Krisztusról beszél és Krisztusban találja meg a beteljesedését”. Idézi: XVI. BENEDEK: *Verbum Domini*, 52.

³⁹ DIÓS: i. m., 433.

⁴⁰ Ilyen értelemben ki lehet mondani, hogy „az Újszövetséget is az Ószövetség fényénél kell olvasni”. XVI. BENEDEK: *Verbum Domini*, 54.

⁴¹ PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: i. m., 56–57.

⁴² XVI. BENEDEK: *Verbum Domini*, 55.

3) A Szentírás Egyházhoz tartozását figyelembe venni

A Biblia nem különíthető el az Egyháztól, hiszen az egyes könyvek írói meghatározott közösségek, gyülekezetek tagjai voltak, és sok esetben nem tettek mást, mint a közösségekben már kibontakoztatott anyagot sajátos elrendezéssel és sajátos céllal írásba foglalták. Az Egyház szerepe a kanonizálási folyamatot illetően talán még jelentősebb, mert az Egyház határozta meg, melyek azok az írások, amelyek a hit és az erkölcs mércéjéül szolgálnak, s így a Szentírás részei. Ha a keletkezést illetően a Biblia szorosan kötődik az Egyházhoz, akkor a szentírás-magyarzatnak is az Egyház keretében kell történnie. A bibliatudóst nemcsak egyházas lelkület kell, hogy vezesse, hanem élő kapcsolatban kell állnia az Egyházzal, azaz aktívan részt kell vennie a gyülekezetek liturgikus, missziós és karitatív életében. S amikor valaki egyénileg olvassa a Bibliát, akkor sem feledheti, hogy az Egyház tagja, s a bibliolvasás lelki hasznát keresztény testvérei felé is kamatoztatnia kell.

A Szentírás megközelítésének Egyházhoz kötődése az egymásra utaltság tudatát és a szolidaritás követelményét is maga után vonja. A bibliatudós sohasem feledheti, hogy munkája szolgálat, amely lehetővé teszi, hogy az egyes könyvekben rejlő vallásos üzenet feltáruljon. A beható tudományos vizsgálatok mellett arra is törekednie kell, hogy ezt a teológiai üzenetet közérthető nyelven és mindenki számára elérhető formában közreadja. Az „egyszerű” bibliolvasónak tudatában kell lennie, hogy szüksége van támaszra, amely – a Szentlélek megvilágosítása mellett – éppen a közérthető kommentárokból és útmutatásokból található. Az igehirdetésnek és katekézisnek egyfajta átvezető szerepet kell betölteni. A bibliikus szakkönyvekből kiindulva kell – az aktualizálás fentebb említett fázisait szem előtt tartva – az ige mának szóló üzenetét közvetíteni.

4) A Biblia értelmezési folyamatát szem előtt tartani

Miként fentebb említettem, a Pápai Bibliikus Bizottság szerint a katolikus egzegézis sajátossága abban áll, hogy szorosan kapcsolódik ahhoz az értelmezési hagyományhoz, amely a Bibliában kezdődik, s az Egyház életében folytatódik.⁴³ A bibliatudós számára ez az alapelv a hatástörténet, illetve értelmezéstörténet komolyan vételét jelenti, hiszen egy-egy szöveg recepciója a különböző területeken (teológia, szépirodalom, képzőművészetek) az adott szöveg jobb megértéséhez segíthet. A hatástörténet vizsgálata azért is hasznos, mert hamis vagy egyoldalú tendenciákra is fényt derít. A hatástörténethez a dogmafejlődés is hozzátartozik, mert a dogmák kiindulópontja a Szentírás, bár tagadhatatlan, hogy a bibliai megalapozás az egyes dogmák esetében eltérő jellegű.

A Biblia lelki célzatú, közösségi vagy személyes olvasásánál nyilván nem várható el a hatástörténet beható ismerete. Mindazonáltal a bibliai szövegekkel kapcsolatos keresztény szellemiségű irodalmi művek és művészeti alkotások hasznos segítséget nyújthatnak egy-egy szentírás szöveg vagy egy-egy bibliai motívum megértéséhez.

⁴³ PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: i. m., 55.

Ugyancsak inspirálók lehetnek a biblikus ihletettséggű lelkiismereti írások: azt tudatosítják, hogy a Biblia lelki célzatú olvasása milyen megtermékenyítő tud lenni az Isten iránti elköteleződés és az Istennel való élő kapcsolat vonatkozásában.

Úgy tűnhet, hogy a felsorolt alapelvek szoros keretek közé fogják katolikus bibliaértelmezést. Mindazonáltal úgy vélem, hogy a dokumentumok szellemisége alapvetően nyitott. Amikor a Biblia isteni és emberi jellegét egyaránt hangsúlyozzák, nélkülözhetetlen feltételnek nevezik ugyan a hitet, ugyanakkor azt is nyilvánvaló teszi, hogy ez a hit nem egyenlő a betűhöz való ragaszkodással. A hit nem más, mint nyitottság a Szentírásban levő isteni üzenet felé, amely esetenként csak behatóbb vizsgálat révén állapítható meg. Ez a hit nem utasítja el eleve az ellenvetéseket, nem riad vissza kérdésektől, s nyitott a természettudományokkal való párbeszédre.

Amikor a hivatalos megnyilatkozások az Egyházhoz való tartozás tudatosítását és az egyházi hagyomány figyelembevételét kérik az olvasótól és a magyarázótól, akkor az egyházon nyilván a Katolikus Egyházat értik, de nem merev, másoktól elzárkózó értelemben. Miként említettem, a felsorolt alapelvek egy részét (főleg az első kettőt) más keresztény egyházakban is fontosnak, sőt elengedhetetlennek tekintik.⁴⁴ Ez pedig utat nyit egy olyan ökumenikus együttműködéshez, amelyben mind a tudományos eredményeket, mind a személyes tapasztalatokat felekezeti konferenciákon, istentiszteleteken és személyes összejöveteleken meg tudjuk egymással osztani. Joggal hangsúlyozza a II. Vatikáni Zsinat *Unitatis Redintegratio* kezdetű dokumentuma: „a Szentírás magában a dialógusban rendkívül jelentős eszköz a mindenható Isten kezében annak az egységnek elérésére, melyet a Megváltó kínál minden embernek”.⁴⁵

⁴⁴ Érdemes megemlíteni, hogy a Pápai Biblikus Bizottság által bemutatott módszerek használata protestáns körökben is elfogadott. Szó volt már róla, hogy a történetkritikai módszert protestáns körökben kezdték el alkalmazni. Ám azt se feledhetjük, hogy a módszerrel kapcsolatban a protestáns egyházakban is megfogalmazódtak fenntartások, illetve több kutató nyomatékosan rámutatott egyéb módszerek, főleg a kánoni egzegézis és hatástörténeti vizsgálat alkalmazásának szükségességére. Vö. CHILDS, Brevard S.: *Biblical Theology of the Old and the New Testament: Theological Reflection on the Christian Bible*, London, SCM Press, 1992; LUZ Ulrich: *Evangelium és hatástörténet, A Máté-evangelium értelmezése a történelemben*, Ford. LUKÁCS Tamás, Budapest, Hermeneutikai Kutatóközpont, 1996; WILCKENS, Ulrich: *Kritik der Bibelkritik: Wie die Bibel wieder zur Heiligen Schrift werden kann*, Neukirchen-Vluyn, Neukirchener, 2012.

⁴⁵ II. Vatikáni Zsinat: *Unitatis redintegratio, Határozat az ökumenizmusról*, ford. SZABÓ Gyula és DIÓS István, in DIÓS: i. m., 251–269, 267. A Bibliának az ökumenikus párbeszédben betöltött kiemelkedő szerepét a Pápai Biblikus Bizottság és XVI. Benedek is hangsúlyozza. Vö. PÁPAI BIBLIKUS BIZOTTSÁG: i. m., 90–92; XVI. BENEDEK: *Verbum Domini*, 60–61.

**Biblical Renaissance in the Catholic Church
Reading and Interpretation of the Bible in the Light of the Guidelines of the
Second Vatican Council and Other Official Interventions**

The Second Vatican Council represents an important milestone regarding the Catholic Church's attitude towards the Bible. The Council gave great impetus to biblical scientific research and it also promoted the reading of the Holy Scripture for the purpose of spiritual growth. In the following times competent bodies of the Catholic Church still found it important to give guidelines for the correct approach to the Bible. My paper offers a survey of these guidelines. I would like to take the Second Vatican Council's Dogmatic Constitution *Dei Verbum* as a starting point. This establishes two significant principles concerning the interpretation of the Holy Scripture. First, it is necessary to strive for recognizing the message that the sacred writers intended to communicate to their immediate addressees. Second, account must be taken of the content and unity of the whole of Scripture, the living Tradition of the whole Church and the analogy of faith. The later interventions, that is, *The Interpretation of the Bible in the Church* published by the Pontifical Biblical Commission and Pope Benedict XVI's apostolic exhortation *Verbum Domini*, develop the principles laid down by the Second Vatican Council. The former focuses on the criteria and the methods of interpretation while the latter emphasizes the significant role of the Holy Scripture in the whole life of the Church.

Veronika kendője. Hans Memling festménye, 1470k. Veronika a legenda szerint ott volt az asszonyok között, akik Jézust követték a Golgotára. Amikor látta, hogy a keresztet vivő Megváltó arcát teljesen elborítja a vér, odalépett hozzá, és kendőjével megtörölte Krisztus arcát, melyen megmaradt az arc lenyomata. Ez Krisztus arcának lenyomata, nem kézzel készült (akheiropoiétosz) igaz képe – innen a Veronika név jelentése: a latin vera icon vagyis 'igaz képmás'.